

Kulhavý, Adam

Mezi nepochopením a opovržením : moldavské církevněslovanské kroniky očima rumunské vědy

Porta Balkanica. 2014, vol. 6, iss. 1, pp. [32]-43

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135392>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MEZI NEPOCHOPENÍM A OPOVRŽENÍM

Moldavské církevněslovanské kroniky očima rumunské vědy

Adam Kulhavý

Církevněslovanské písemnictví pravoslavných států jihovýchodní Evropy dokázalo ve středověku reprodukovat a vytvářet bohaté množství literárních textů náležících k nejrůznějším literárním žánrům. Dějepisectví, jeden z dnešního pohledu nejvýznamnějších a nejvíce oceňovaných, však v této oblasti zůstal pozoruhodně nerozvinut. Z byzantského dějepisectví pronikly do bulharské a srbské literatury pouze stručné chronografy a v církevních kruzích populární mnišské kroniky, zatímco tradice vyspělého dějepisectví navazujícího na klasická díla antiky zůstala nepovšimnuta. V Bulharsku se původní dějepisectví nerozvinulo prakticky vůbec, zatímco v Srbsku teprve v 15. století vznikají první vcelku stručné letopisy, jež navazují právě na byzantské chronografy, byť se od nich svým charakterem již odlišují. Nepříliš známou, avšak významnou součástí této dějepisné tradice je pak kronikářství moldavské.

Moldavské knížectví se zformovalo během 2. poloviny 14. století v hranicích zhruba vytyčených řekou Dněstr ze severu a východu, Dunajem z jihu a karpatským pohořím ze západu. Jeho poloha na křižovatce střední, východní a jihovýchodní Evropy, těsné sousedství katolických Uher, Polska a muslimské Osmanské říše, a jeho pravoslavný charakter, napomohly k vytvoření specifické kultury, v níž se všechny tradice navzájem mísily. Písemnictví však zůstalo po dlouhou dobu úzce spjato se starší jihoslovanskou tradicí. Právě odtud byly přinášeny a následně kopírovány rukopisy obsahující přeložená byzantská díla spolu s texty bulharské, srbské a místy i ruské provenience. Tento literární fond byl pro potřeby moldavské společnosti nejspíše dostačující, neboť zde s výjimkou několika málo liturgických textů a právě dějepisectví k tvorbě nových děl prakticky nedocházelo. Důkladné poznání procesu vzniku těchto kronik, jejich struktury, poetiky a jejich zasazení do literárního systému pravoslavných slovanských literatur by tak výrazně přispělo k pochopení vzniku a recepce dějepisných

děl v Moldávii a u jižních Slovanů. Místo toho jsou však moldavské kroniky využívány především jako zdroj údajů a jakákoliv snaha o jejich hlubší poznání téměř neexistuje. A právě genezi, průběh a příčiny tohoto stavu se pokusíme načrtnout v této práci.

Nejdříve však krátce k samotným kronikám. Ty představují skupinu historiografických textů sepsaných během 15. a 16. století v Moldavském knížectví, o jehož dějinách pojednávají. Proces jejich vzniku a role, jakou při něm hrály podobné texty jižních Slovanů, dosud nebyly zcela uspokojivě vysvětleny. Pravděpodobně během vlády knížete Štěpána Velikého (1457–1504) byly činy tohoto slavného vladaře uspořádány do stručného textu letopisného charakteru, k němuž byl později přidán krátký přehled dřívějších vládců, od tradičního zakladatele státu Dragoše (podle tradice vládl v letech 1359–1361) po Štěpánova předchůdce Petra Árona (1451–1452, 1454–1455, 1455–1457). Tento prvotní text, rumunskou vědou obvykle nazývaný *Letopis Štěpána Velikého* (*Letopisețul lui Ștefan cel Mare*), se ve své původní podobě nedochoval, ale posloužil jako zá-

klad hned několik dalším, tzv. *Anonymnímu letopisu*¹ a *Putnenským letopisům* (letopisy *Putna I* a *Putna II*). Z Putnenských letopisů pak částečně vychází i tzv. *Moldavsko-ruská kronika* (*Cronica moldo-rusă*), což je v podstatě jejich výtah doplněný o legendu popisující vznik Valaška a Moldávie. Minimálně části letopisu pak byly během 15.–16. století přeloženy do polštiny a němčiny. Všechny tyto texty jsou si obsahově velice podobné a některé záznamy jsou shodně prakticky doslovně. Svoji podobou mají nejbližší k letopisům srbským a taktéž k tzv. *Anonymní bulharské kronice*, textu byzantského nebo bulharského původu, sledujícímu dějiny jihovýchodní Evropy ve 14. a na počátku 15. století. Textem, který by podle některých badatelů mohl představovat spojovací článek mezi srbskou a moldavskou tradicí, je tzv. *Srbsko-moldavská kronika* (*Cronica sârbo-moldovenească*), což je v podstatě srbský letopis, do něhož byly vsunuty čtyři záznamy z moldavských dějin.

Pokračovateli těchto letopisů jsou tzv. mnišské kroniky z 16. století: Makariova, Eftimiova a Azariova². Jejich nejstarším zástupcem je dílo Makariovo, které ve dvou ze třech dochovaných opisů navazuje přímo na *Putnenské letopisy* (není tedy koncipováno jako samostatný text), avšak svým charakterem se od nich již začíná odlišovat. Jedná se již o autorský text, mající v některých částech ucelenou koncepci a plynulejší vyprávění. To postupně začíná být děleno do větších celků (místo tradičního dělení podle let) a disponuje bohatším repertoárem výrazových prostředků. Kronika tak připomíná spíše své byzantské protějšky než starší letopisy, byť je oproti byzantským dílům výrazně kratší. Ve dvou zmíněných rukopisech navazují na Makariovu kroniku nezávisle na sobě *Eftimiova kronika* a *Azariova kronika*, které již z rámce vytyčeného Makariem nijak výrazně nevybočily. Z pozdějších již rumunsky psaných textů je zřejmé, že i po Azariově kronice tradice moldavského církevněslovanského dějepisectví pokračovala až do 17. století, kde byla již definitivně nahrazena rumunskojazyčnými texty, avšak textově již zachována není. Moldavské církevněslovanské kroniky se nemohou rozsahem rovnat svým byzantským či ruským protějškům (jedná se o texty více jak desetinásobně kratší), v rámci písemnictví jihoslovanské tradice se však stále jedná patrně o nejvýznamnější představitele tohoto žánru.

Objev kronik Ioanem Bogdanem a vliv jeho analýzy pro budoucí výzkum

Ve srovnání s jinými významnými historiografickými díly středověku a raného novověku se objev moldavského církevněslovanského kronikářství váže až k relativně pozdní době. Již v polovině 19. století sice byla z ruských rukopisů známá *Moldavsko-ruská kronika* a polský překlad moldavského letopisu, avšak k objevu a popsání původních textů došlo až na přelomu 19. – 20. století zásluhou patrně nejvýznamnějšího rumunského slavisty Ioana Bogdana (1864–

¹ Letopisețul anonim, někdy taky uváděn pod svým původním delším názvem *Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei*.

² Makarij patřil mezi přední osobnosti kulturního a politického života své doby. V roce 1523 se stal igumenem kláštera Neamț, jednoho z hlavních kulturních center Moldávie. V roce 1531 byl dosazen na biskupský stolec města Roman, přičemž biskupem zůstal s výjimkou let 1548–1551 až do své smrti v roce 1558. O identitě Eftimiově a Azariově identitě bohužel žádné konkrétní informace nejsou.

Tato studie vznikla v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. 12 Historie v interdisciplinární perspektivě, podprogram č. 205 605 Profilace – asimilace – koexistence – integrace – reflexe (vývoj jazykových, konfesních, etnických a národních identit v areálu východní a jihovýchodní Evropy).

V rumunské vědě dosud není jasně rozlišen pojem „letopis“ a „kronika“ a různí autoři tyto pojmy pro celkové označení moldavských církevněslovanských textů používají různě. Protože otázka žánrové charakterizace těchto textů jde mimo záběr této práce, používáme tradičních pojmenování zažitých v rumunské odborné literatuře.

Ioan Bogdan

Mgr. Adam Kulhavý (1986)

V současnosti je doktorandem studijního oboru Slovanské literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho zájmem jsou dějiny a kultura pravoslavných států jihovýchodní Evropy (především Bulharska a rumunských knížectví) ve středověku a raném novověku se zaměřením na témata vladařské ideje, historické paměti a role historiografie v příslušných literaturách.

1919). Důvodem toho stavu byla především absence vzdělaných slavistů v samotném Rumunsku. Vlastní katedry slavistiky Rumuni neměli a nikdo z rumunských vědců před Bogdanem neabsolvoval podobné studium ani v zahraničí. Znalost staroslověnštiny/církevní slovanštiny tedy byla ještě v 2. polovině 19. století vzácná a ani přední rumunští badatelé, včetně např. autora poslední velké syntézy rumunských dějin v 19. století A. D. Xenopola (1847–1920), církevněslovanských rumunských pramenů prakticky nevyužívali.

Ioan Bogdan ve třech publikacích z let 1891–1905 kroniky vydal a zároveň je v duchu tehdejší slavistické tradice popsal a zhodnotil.³ Pro podobu této analýzy a hodnocení kronik bylo důležité jeho slavistické vzdělání. Bogdan byl vůbec prvním akademicky vzdělaným slavistou v rumunském prostředí. Svá studia absolvoval na universitě ve Vídni, kde byl žákem Vjatroslava Jagiče, a v Petrohradě. Přikláněl se spíše k širšímu pojetí slovanské filologie, na rozdíl např. od Miloše Weingarta u nás, kdy do ní kromě lingvistiky a literární vědy řadil i tzv. starožitnosti.⁴ To mohlo souviset i se širší materiálu, s nímž se Bogdan v rámci zpracovávání a publikování valašských a moldavských církevněslovanských textů (mezi ně kromě kronik patřily především listiny a korespondence) musel potýkat. Avšak i přes tyto rozdíly a rozdílnost zkoumaných textů (Weingart se zabýval byzantskými kronikami přeloženými do církevní slovanštiny) je pozoruhodné, jak jsou si závěry a hodnotící kritéria obou badatelů podobné.

Bogdanovu analýzu kronik je možno rozdělit do tří částí: lingvistické, literární a historické. Nejprve

³ Viz BOGDAN, Ioan. *Vechile cronici Moldovenesci inainte de Urechia*. București, 1891 (dále jen *Vechile cronici*). Jsou zde popsány kroniky, jež Bogdan objevil v rukopise Izáka ze Slatiny nacházejícím se tehdy v knihovně Kyjevské duchovní akademie, tj. Letopis Putna I, Makariova a Eftimiova kroniku. V roce 1895 následovalo vydání několika menších kronikářských textů (Anonymního letopisu, Srbsko-moldavské kroniky a varianty polského překladu Letopisu Štěpána Velikého) v BOGDAN, Ioan. *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*. București, 1895. Nakonec v roce 1905 došlo k vydání textů nacházejících se v rukopise Petrohradské carské (dnes státní) knihovny, konkrétně Letopisu Putna II, rozšířené Makariovy kroniky a Azariovy kroniky v BOGDAN, Ioan. *Letopisețul lui Azarie*. București, 1905.

⁴ BOGDAN, Ioan. *Insemnătatea studiilor slave pentru Români*. București, 1894, s. 19. Weingart se přikláněl k užšímu vymezení slovanské filologie, zaměřenému pouze na jazyk a literaturu. Ostatní vědy sice měly být pochopitelně využívány a brány v potaz, avšak pouze jako pomocné. Viz WEINGART, Miloš. O podstatě slovanské filologie. In *Sborník prací Filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě* roč. II, č. 26, s. 591–605.

se zaměříme na aspekt historický, neboť právě ten měl budoucí pohled rumunské vědy na moldavské kroniky ovlivnit nejvíce. Ačkoliv Bogdan a mnozí jiní slavisté viděli jako jádro studií slovanské filologie především studia lingvistická a literární, v jejich analýzách středověkých letopisů a kronik hraje stěžejní úlohu právě role kronik jakožto historického pramene a jeho kvality coby historiografického díla. Jeho hodnocení pak podléhalo kritériím soudobé historické vědy stejně, jako hodnotila díla své doby. Obě tyto analýzy zcela vycházejí z tradic tehdejší profesionální pozitivistické historické vědy, jak se vyvinula v německy mluvících zemích během první poloviny 19. století. Historie se zde poprvé ustavila jakožto profesionální, institucionálně ukotvená věda, již se zdejší badatelé pokusili dát jasný cíl, metodiku a postupy. Byli přesvědčeni, že historie může být vědou podobnou svým exaktním protějškům. Základem pro ně bylo studium historických faktů a jejich spojování do kauzálních vztahů, tj. to „jak se věci skutečně udály“. To jim mělo umožnit poskládat celkový, odborný a objektivní obraz minulosti. Ten však představoval především obraz dějin politických, zaměřených na dějiny států a jejich vrcholných představitelů. Fakta pro tyto dějiny pak historici zjišťovali pomocí historických pramenů, což pro ně byly především prameny narativní a úřední. S tím souvisel bouřlivý rozmach kritiky pramenů a jejich systematického vydávání v obsáhlých edicích, z nichž mnohé slouží badatelům dodnes. Tato kritika a hodnocení však pohlížely na prameny především jako na zdroje oněch faktů a jejich hodnotu pak odvíjeli od toho, kolik jich z daného pramene bylo možno „vytěžit“. Takový pramen měl být v ideálním případě jasně a konkrétně psaný, prostý „náboženského balastu“ a pokud možno maximálně se přibližující historikovým zásadám přísné objektivnosti a nezúčastněnosti.

Z rumunských historiků se jako první seznámil s těmito metodami v Berlíně v polovině 19. století Mihail Kogălniceanu (1817–1891), který jako první začal ve své historiografické práci systematicky využívat úředních a dokumentárních pramenů. Alexandru Papiu Ilarian (1827–1877) pak po svých studiích v Berlíně a ve Vídni svým *Tezaurul de monumente istorice pentru România* jako první započal se systematickou ediční publikací pramenů po západním vzoru. Bogdan Petriceicu Hasdeu (1857–1907), jenž získal vzdělání v Charkově, pak ve své edici *Arhiva istorică a României* poprvé zahrnul mezi vydávané a vůbec evidované prameny i valašské a moldavské texty psané v církevní slovanštině.

Ioan Bogdan tedy ve své historické analýze pramenů navazoval již na existující tradici, kterou svými studii ve Vídni a Petrohradě ještě více prohloubil. Není proto divu, že téměř veškerá Bogdanova pozornost se soustředí na analýzu kronik právě jako historického pramene. Vzhledem k tomu, že byl prvním vydavatelem těchto textů, nejprve věnoval své úsilí snaze o určení jejich základní charakteristiky, tj. přibližné doby jejich vzniku, autorství a vzájemného vztahu. Pak se již však zaměřil na to, jaké nové informace kronika přináší. Informace jsou však míněny čistě ve faktografickém smyslu slova, tj. Bogdana zajímají nové události, jména, tituly, data a další jasná, konkrétní fakta a jejich hodnota. Té v jeho očích škodí porušování nestrannosti a objektivnosti kronikáře a jeho víra ve vliv Boha a nadpřirozených sil na dějiny. Ve své první publikaci, kdy mu ještě nebyly známy všechny varianty *Kroniky Štěpána Velikého*, tak z tohoto pohledu až překvapivě příznivě hodnotí letopis *Putna I*. Bogdanovo hodnocení si pak zaslouží pozornost i s ohledem na další kritéria, při něm uplatňoval:

„Vyznačuje se (letopis *Putna I*, pozn. A. K.) příkladnou objektivitou. Jakoby jeho autoři byli zcela vzdáleni od událostí, jež popisují, neboť jejich osobnost se nikde neprojevuje. Proto je pro dějiny Štěpána Velikého tak významný. Bez něj by ani nebyly možné. Naprostá nepřítomnost stranění určitému národu a v důsledku toho i opravdová tolerance vůči nemoldavanům jdou ruku v ruce s láskou k pravdě a respektem vůči nepřátelům. Jak daleko za Putnenskými analý je v tomto směru samotný Ureche!“⁵

Naopak v případě *Makariovy kroniky*, která je svým květnatějším stylem a viditelnější přítomností názorů autora v textu již bližší jak byzantským kronikám, tak i církevněslovanským hagiografickým textům, Bogdan uvádí:

„...Makarij se snaží na každém místě uvádět svůj způsob přijímání a oceňování událostí. Na srdci mu tolik neleží fakta, jako spíše podoba, v jaké je má vyprávět a dojem, který má na čtenáře učinit. Proto se Makarij příliš nesnaží opatřit si přesné údaje a nestydí se vykládat dokonce výmysly, pokud mu chyběly informace, nebo pouze proto, aby zkrášlil svojí frázi a uspokojil své rétorické potřeby...“⁶

Proto jsou dle Bogdana např. boje knížete Petra Rareše (Petru Rareș, 1527–1538, 1541–1546) s Poláky vyloženy „velice zmateným a neuspokojivým způsobem“, kdy Bogdanovi vadí především absence

pro něj důležitých faktů,⁷ a celkově má být Makariova kronika zajímavá spíše z hlediska literárního než historického. Taktéž v oblasti náboženství a jeho vlivu na hodnotu historických fakt, hodnotí Bogdan starší stručné letopisy jednoznačně pozitivněji:

„Vzhledem k náboženským představám ohledně historie a vzhledem k pověřivé víře oněch dob, letopisci nepřipisují vítězství a porážky, jimiž země prošla, vladaři, či nepřátelům, nýbrž lidstvo milujícimu a trestajícimu Bohu, případně nějakému svatému, jenž zasáhl do bitvy; neutrousí ani slovo chvály pro pozemské vládcy, všechna náleží vládci nebeskému. Toto chápání historie dominuje i v následujících dobách, avšak je promíšeno a zakaleno upřímností zbaivenou tendencí nad míru vychvalovat preferované vládcy. Smíšení náboženství s panegyrikou formuje charakter *Makariovy* a *Eftimiovy kroniky* [Azariova kronika tehdy ještě nebyla Bogdanovi známa, pozn. A. K]; absence této promíšenosti v *Putnenském letopise* konstituuje jeho nadřazenost vůči oněm dvěma.“⁸

Bogdan v duchu tehdejších tradic viděl důraz na abstraktní náboženství jakožto tmářství a podléhání světu pověr, který brání rozvoji vzdělanosti a pokroku. A ačkoliv jej byl vzhledem k charakteru doby do jisté míry ochoten tolerovat, v kombinaci s porušením pozitivistického ideálu objektivnosti a nestrannosti mnišskými kronikáři dával tento důraz kronikám charakter, jež Bogdan hodnotil silně nepříznivě, ať už se jednalo o Makariovu, či později o Azariovu kroniku.⁹ S náboženstvím úzce souvisí i Bogdanův negativní postoj vůči pravoslavnému mnišství, které vnímal jakožto element, jenž svým zaměřením na abstraktní víru a čistě náboženské problémy neměl být schopen rozvíjet skutečnou vzdělanost a hodnotnou literaturu.¹⁰ To vše se pak výrazně projevilo v další části Bogdanova zkoumání a hodnocení kronik.

Literární analýza rumunského slavisty se soustředí především na tři mnišské kroniky, neboť starší stručné letopisy v tomto směru mnoho materiálu neposkytují. Nicméně právě jejich stručný a jasný styl Bogdan oceňuje především ve srovnání s díly

⁷ Ibidem, s. 74.

⁸ *Vechile cronici*, s. 41.

⁹ Azariovo silně náboženské zaměření bylo Bogdanovi snad ještě méně po chuti, než Makariovo. Viz BOGDAN, Ioan. *Letopiseșul lui Azarie*. București, 1905, s. 34. K literární úrovni Eftimiovy kroniky byl Bogdan pro její jasnější a ne tolik Manassem ovlivněný styl o něco smířlivější. Viz *Vechile cronici*, s. 96.

¹⁰ Ibidem, s. 75.

⁵ *Vechile cronici*, s. 40.

⁶ *Vechile cronici*, s. 73–74.

Makaria a Azaria,¹¹ jež se svým stylem již více blíží svým byzantským vzorům (ať už kronikám, nebo např. hagiografiím). Bogdan se přitom při své analýze soustředí pouze na jeden z nich, *Mannassovu kroniku*. Ta všem třem mnišským kronikářům sloužila jako ústřední literární vzor, přičemž z ní přebírali jednotlivá slova, fráze, věty, ale i celé krátké pasáže, a kompilovali je do podoby, která jim umožňovala souvislý výklad moldavských dějin. To kromě již zmíněného snížení důrazu na faktografickou přesnost způsobilo, že i Bogdanovo hodnocení literární úrovně mnišských kronik je velmi nepříznivé.

Mannasova kronika se od ostatních byzantských kronik v některých aspektech výrazně odlišuje. Autor ji sepsal v patnáctislabičném politickém verši, v němž naplno využil tehdejšího květnatého stylu. Právě ten však byl některými byzantology i slavisty vnímán jako úpadkový. Bogdan a u nás Miloš Weingart jej hodnotili jakožto zbytečně komplikovaný, pochlebovačný a bombastický, navíc nevhodný pro kronikářský text.¹² I přes svůj odlišný charakter tedy kronika nemohla tehdejšímu literárnímu vkusu některých badatelů očekávajících od byzantských textů buď čistotu klasické řečtiny, nebo živost mluveného jazyka, vyhovět. To se samozřejmě projevilo i na hodnocení církevněslovanského překladu kroniky vytvořeného v Bulharsku, který sice byl již napsán prózou, ale všechny ostatní atributy stylu kroniky víceméně zachoval. Ačkoliv samotná úroveň překladu byla hodnocena vcelku pozitivně,¹³ napodobování tohoto stylu moldavskými kronikáři se již tvrdě Bogdanově kritice nevyhnulo. Zčásti to bylo dáno postupně se horšící znalostí církevní slovanštiny samotnými autory kronik, kdy jejich kompilace byly často plné chyb a místy dávaly dohromady jen těžko srozumitelné celky.

Největším prohřeškem kronikářů je však z Bogdanova pohledu absence originality a invence. Makariovým cílem tak mělo dle Bogdana být „vytvořit cosi podobného Manassovi, třeba i prostřednictvím nejhoršího z plagiátů, jaké byly do té doby vytvořeny“.¹⁴ Následně poctivě uvádí všechny fráze a pasáže,

o kterých se domnívá, že jsou vypůjčeny z Manassa. Toto zaměření právě na Manassovu kroniku bylo dáno tím, že se jí Bogdan intenzivně zabýval a připravil její první kritické vydání, jež bohužel vyšlo až po autorově smrti. Na rozdíl od svého ruského kolegy, předního paleoslavisty Alexandra Jacimirského (1873–1925),¹⁵ však již nebral v potaz zbylou tradici církevněslovanského písemnictví, a tak prosté plagiátorství Manassa předpokládá i v místech, kde se jej Makarij nejspíše nedopustil.¹⁶ U Eftimiovy a Azariovy kroniky se pak tento přístup již pouze opakuje. Bogdanovi tedy v případě zkoumání literární hodnoty kronik chybí vhled, který by překračoval rámec dobového odsuzování a jazykové analýzy. Je však nutno dodat, že hlubší zkoumání poetiky literatur psaných v církevní slovanštině je až záležitostí 2. poloviny 20. století.¹⁷

Samotné jazykové analýze kronik náleží u Bogdana poněkud nejednoznačná pozice. Při jeho filologickém vzdělání není divu, že právě ona tvoří hlavní prostředek, jímž se snaží objasnit své závěry. Zde však jazyk využívá především ve službách analýzy literární či historické, ať už chce objasnit např. stáří kroniky, či tzv. plagiátorství mnišských kronikářů. Nejdůležitějším v tomto směru je právě analýza Makariova, Eftimiova Azariova literárního stylu, kde Bogdan pokusil určit výpůjčky z Manassovy kroniky, podat seznam kompozit a spolu s některými pro něj neobvyklými slovy poskytnout jejich překlad. Jinak se však omezuje na základní jazykovou charakteristiku (redakce, hlavní jazykové chyby, ať už kronikářů, či pozdějších opisovačů) a hlouběji se do jazyka kronik proniknout nesnaží. Proto také této analýze chybí nějaké jasnější hodnotící závěry, přítomné u předchozích dvou. Avšak právě ji můžeme z dnešního pohledu chápat jako nejcennější, neboť vytvořila solidní základ pro hlubší jazykové i literární poznání těchto textů

¹¹ BOGDAN, Ioan. *Letopisețul lui Azarie*. București, 1905, s. 39. Eftimiova kronika se i přes snahu o napodobování Manassova a Makariova stylu dočkala díky svému o něco jednoduššímu a zřetelnějšímu jazyku poněkud příznivějšího hodnocení. Viz Ibidem, s. 96.

¹² WEINGART, M. *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské 1*. Bratislava, 1922, s. 161–163.

¹³ Ibidem, s. 189–191.

¹⁴ *Vechile cronici*, s. 76–77.

¹⁵ Jacimirskij si uvědomoval i příbuznost Makariova stylu se stylem bulharského literáta Grigorije Camblaka a více než Bogdan si uvědomoval jeho literární hodnotu. Viz JACIMIRSKIJ, Aleksandr. Grigorij Camblak: *Očerki jeho žizni*. Sankt Peterburg, 1904, s. 290. Idem. *Romanskij mitropolit Makarij. Žurnal ministerstva narodnogo prosvěštenija*, 5, XXI. Sankt Peterburg, 1909, s. 135–166.

¹⁶ Např. fráze „Отъ младыхъ бо ноктеи“ vyskytující se v kronice je typická pro celou řadu hagiografických textů a nemusela být nutně převzata z Manassovy kroniky, jak předpokládá Bogdan. Viz *Vechile cronici*, s. 86, 154.

¹⁷ Z dostupných prací viz např. LICHÁČEV, Dmitrij. *Poetika staroruské literatury*. Praha, 1975; STANČEV, Krasimir. *Stilistika i žanrove na starobalgarskata literatura*. Sofija, 1982; PIKIO, Rikardo. *Pravoslavnoto slavjanstvo i starobalgarskata literatura*. Sofija, 1993.

a dodnes představuje nepostradatelný materiál pro kohokoliv, kdo je chce zkoumat a vnímat v širším kontextu písemnictví tzv. Slavie Orthodoxy¹⁸.

Z uvedené kritiky by se mohlo zdát, že přínos Bogdanova výzkumu moldavských církevněslovanských kronik je s výjimkou samotného kritického vydání textu a jazykové analýzy pro dnešní vědu relativně omezený. Avšak je nutno si uvědomit, že Bogdan byl skutečně prvním badatelem, který se těmito kronikami zabýval. Není proto divu, že jako svůj hlavní úkol cítil provést jejich zpřístupnění, základní charakteristiku, a podle svých nejlepších znalostí a hodnotících kritérií i hodnocení jejich užitečnosti coby historického pramene, neboť v té době se právě s tímto aspektem starých textů rumunská věda potýkala především. Pro tehdejší historiografii s jejím zaměřením a metodami byly skutečně moldavské letopisy nepochybně lepším materiálem, než pozdější mnišské kroniky. A přes všechnu kritiku si Bogdan stále uvědomoval nutnost všechny tyto texty zkoumat dále, k čemuž svou precizní a poctivou jazykovou analýzou vytvořil velmi dobré předpoklady. Taktéž sám deklaroval vůli se ke zkoumání kronik opět vrátit, k čemuž však pro jeho předčasnou smrt již nedošlo.¹⁹ Přesto po sobě tento významný slavista zanechal poznatky, které vytvořily solidní základnu pro další všestranný výzkum. Bohužel, jak dále uvidíme, k ničemu takovému již nedošlo.

Úpadek výzkumu v meziválečném období

Osudy moldavských církevněslovanských kronik v rumunské vědě meziválečného období úzce souvisely s postavením, jaké v ní měly církevněslovanský jazyk a písemnictví jako celek. Ačkoliv v rumunské kultuře plnily do značné míry podobnou úlohu, jako u nás jazyk a písemnictví latinské, prestiž, jaké se v rámci rumunské vědy těšily, byla nesrovnatelně menší. Zásadní vliv církevněslovanského jazyka a písemnictví na kulturu rumunských států a obyvatelstva byl (a dodnes často je) vnímán negativně, jakožto vliv úpadkový, který zabránil Rumunům v přijetí vyspělejší kultury a literatury latinské. Znalost církevní slovanštiny se nestala vyžadovanou součástí znalostí rumunských historiků a literárních vědců a namísto toho se stalo standardem, že většina jich znala, hodnotila a využívala tyto texty pouze na základě překladů do ru-

munštiny. Přímý kontakt s jazykem a texty zůstal omezen pouze na relativně úzkou skupinu slavistů a historiků, kteří přímo s církevněslovanskými prameny pracovali, což do budoucna radikálně snižovalo množství badatelů, kteří se těmto textům mohli v budoucnu odborně věnovat. Mimo jejich okruh zůstali například přední rumunští literární historici Nicolae Cartoian (1883–1944) a George Călinescu (1899–1965). Zatímco Cartoian se pokusil podat alespoň nejzákladnější kompilativní obraz děl, která se v rumunské literatuře 14.–16. století vyskytovala, a alespoň v nejhrubších rysech jej uvést do širšího kontextu,²⁰ Călinescu slovanskou epochu písemnictví zcela ignoroval jako zcela nezajímavou, i „skutečně“ kronikářství dle něj začíná až s Grigorem Urechem.²¹ V protikladu k nim stáli badatelé se slavistickým vzděláním, např. Cartoianův kolega na katedře staré rumunské literatury v Bukurešti Ștefan Ciobanu (1883–1950). Narozen v tehdy ruské Besarábii absolvoval svá vysokoškolská studia na slavistice v Kyjevě, což mu dalo nejen solidní znalost jazyka, ale také přinejmenším východoslovanské středověké literatury jako celku. Ačkoliv rozsah a hloubka věnovaná slovanskému písemnictví v jeho syntéze staré rumunské literatury se příliš neliší od Cartoianova, Ciobanovo vzdělání mu přeci jen umožňovalo zaujímat nezávislá stanoviska a hodnocení. Jeho celkový postoj k jihoslovanskému písemnictví se sice ve své kritičnosti neliší od postoje většiny tehdejších slavistů, avšak oproti Bogdanovi Ciobanu odmítal pohlízet na moldavské mnišské kroniky jako na čisté plagiaty a uvědomoval si, že skutečně mohou mít určitou literární hodnotu.²² Ani on, ani další meziváleční autoři se však jejich hlubšímu studiu nevěnovali. Meziválečná slavistická generace zůstala v Rumunsku omezena jen na několik málo badatelů, kteří tak tak dokázali zajistit její kontinuitu i po masivních celospolečenských změnách, jež v Rumunsku nastaly po nastolení komunistického režimu.

Oživení výzkumu kronik v komunistickém Rumunsku a jeho problémy

Nástup komunismu a s ním spojená transformace rumunského školství a vědy znamenaly pro slavistická studia v Rumunsku přinejmenším v kvantita-

¹⁸ Pojemem *Slavia Orthodoxa* bývá označováno kulturní společenství literatur středověkých pravoslavných států, jejichž literárním jazykem byla církevní slovanština.

¹⁹ BOGDAN, Ioan. *Scieri alese*. București, 1968, s. 77–78.

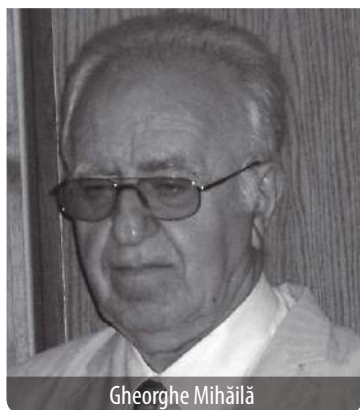
²⁰ CARTOIAN, Nicolae. *Istoria literaturii române vechi*. București, 1982, s. 9–79.

²¹ CĂLINESCU, George. *Istoria literaturii române: compendiu*. București – Chișinău, 2001, s. 24–25.

²² CIOBANU, Ștefan. *Istoria literaturii române vechi*. Ediție îngrijită. București, 1989, s. 67–68.

Petre Panaitescu

Gheorghe Mihăilă

Dan Horia Mazilu

tivním smyslu paradoxně vzestup. Nucená orientace na Rusko a slovanickou problematiku vedla k rozšíření výuky církevní slovanštiny i mimo úzký okruh profesionálních slavistů. Rumunským badatelům se taktéž otevřela možnost kontaktu s díly jejich sovětských protějšků, což se postupně začalo projevovat některými novými přístupy ke zkoumání kronik.

Nejvýznamnějším badatelem v prvních dvou desetiletích komunistického Rumunska, jenž se moldavskou církevněslovanickou historiografií zabýval, však nebyl nikdo z žáků Ioana Bogdana, nýbrž vystudovaný historik Petre Panaitescu (1900–1967). Ten si důležitost církevněslovanických pramenů a jejich jazyka brzy uvědomil a nakonec je ovládl do té míry, že tyto prameny mohl sám kriticky zkoumat a vydávat. Záběr jeho výzkumu byl značně široký a zdaleka neobsahoval jen církevněslovanické období rumunského písemnictví. Je však možné říci, že jeho těžiště tvořily právě prameny historiografické povahy. Již před válkou byl Panaitescu příznivcem metod historického materialismu, což se projevovalo jeho – v rumunském kontextu průlomovou – snahou zkoumat vznik a vývoj kronikářství na základě sociálního vývoje společnosti.²³ To jej vedlo ke studiím pokoušejícím se vysvětlit vznik rumunsky psaného písemnictví a především historiografie.²⁴ Zároveň si také vytyčil úkol sebrat dosud v různých publikacích roztrášená vydání moldavských církevněslovanických textů, opravit chyby, kterým se ani Bogdan nevyhнул, opatřit je novým, doslovnějším rumunským překladem a to vše vydat v jedné ucelené publikaci.

Výsledný produkt, kniha *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan* se okamžitě stala zásadní publikací, kterou v Rumunsku používá většina historiků dodnes.²⁵ Avšak jejím nedostatkem, stejně jako celého Panaitescova bádání v oblasti staré rumunské historiografie, je právě úzce historické vzdělání, a z toho vyplývající přístup autora. Panaitescu v duchu dosavadní tradice přistoupil ve svém vydání k moldavským kronikám především jako k historickým pramenům, aniž by je vnímal jako literární díla a aniž by se je snažil představit v literárním kontextu, v němž vznikly. Jejich význam vnímá pouze v rámci „dějin Rumunska“²⁶ Za nejpalcivější (nejkontroverznější) problémy s kronikami spojenými Panaitescu považuje povahu vzájemných vztahů mezi jednotlivými texty (tím jsou myšleny vztahy mezi prvními letopisy, které vznikly pravděpodobně ze společného textu dnes obvykle nazývaného *Letopis Štěpána Velikého*), dobu vzniku samotné moldavské církevněslovanické historiografie, místo a autorství jednotlivých konkrétních textů.²⁷ Jedná se o ty samé problémy, které se snažil již před padesáti lety vyřešit Ioan Bogdan, a za tu dobu zkoumání moldavských církevněslovanických kronik skutečně v tomto směru příliš nepokročilo, ani nijak významně nerozšířilo svůj záběr. Při popisu jednotlivých kronik se Panaite-

²³ Učinil tak při zkoumání počátků historiografie ve Valašsku, viz PANAITESCU, Petre. *Începuturile istoriografiei în Țara Românească*, In *Studii și materiale de istorie medie*, 1962, s. 195–225.

²⁴ Idem. *Începuturile și biruința scrisului în limba română*. București, 1965.

²⁵ PANAITESCU, Petre. *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*. București, 1959.

²⁶ *Ibidem*, s. VII–VIII.

²⁷ *Ibidem*, s. IX–X.

scu zabývá výlučně jejich „historickou hodnotou“. Orientaci na čistě pozitivistické chápání hodnoty kronik podtrhuje skutečnost, že všechny texty, jež přímo moldavskými kronikami nejsou, ale jsou pro jejich hlubší pochopení nezbytné, jako např. Bogdanem vydané srbské letopisy a byzantské chronografy, Panaitescu ignoruje, zatímco zachovalé části církevněslovanského originálu *Ponaučení Neogoe Basaraba jeho synu Theodosiovi* (Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul sau Teodosie) a *Vyprávění o knížeti Drákulovi* (*O povestire despre Dracula Voievod*) do vydání zařadil. Ty však jsou žánrově zcela odlišnými díly, které k rozšíření znalostí o moldavském kronikářství či jeho pochopení přispívají minimálně, na rozdíl od textů, které se Panaitescu rozhodl vynechat. V tomto směru zašel tak daleko, že z tzv. *Srbsko-moldavské kroniky* i přes její již tak skromný rozsah vydal pouze tu část, v níž jsou ony tři zmínky z moldavských dějin, a nedává tak čtenáři možnost chápat toto dílo jako celek.²⁸

Panaitescovou zásluhou tedy nepochybně zůstává jeho usilovná snaha o studium, propagaci a přístupnější moldavského církevněslovanského kronikářství a písemnictví jako celku. Stále se však jednalo o snahu poměrně úzce zaměřenou, jež nepřekročila rámec dosavadní rumunské tradice přistupující ke kronikám především jako k historickému prameni, byť pod vlivem marxistické historiografie, jež přeci jen kladla větší důraz na problematiku sociálních dějin, tento rámec o něco rozšířila.

I přes rozšiřování slavistiky za komunistického režimu zůstal Panaitescův precizní, avšak jednostranný přístup v rumunské vědě dlouhou dobu bez alternativy. Ta přišla v alespoň omezené podobě až s osobností patrně nejvýznamnějšího rumunského poválečného paleoslavisty, Gheorgeho Mihály (1930–2011). Ten byl přes podobnou oblast zájmu svým zaměřením přímým protikladem Panaitesca. Vystudoval filologickou fakultu v Bukurešti, kde byl žákem tamějších slavistů Emila Petrovici a Alexandra Rossetiho, a doktorskou práci s názvem *Staré jihoslovanské výpůjčky v rumunštině: lexikálně-sémantická studie* obhájil v roce 1959 na Lomonosově universitě v Moskvě. Mihály disponoval na rumunské poměry nebývalými znalostmi nejen církevněslovanského jazyka, ale i celkové literární produkce Slavie Orthodoxy. Mimo jiné byl jedním z mála rumunských paleoslavistů, jehož práce se objevovaly i mimo rumunské prostředí. Jeho odlišný přístup k moldavským kronikám se projevil na

konci 60. let. V roce 1969 vyšla nová antologie staré rumunské literatury, k níž Mihály mimo jiné vytvořil zcela nové překlady *Anonymního letopisu* a všech třech mnišských kronik, jež měly církevní slovanštiny neznalým rumunským čtenářům lépe přístupnit literární kvality těchto děl.²⁹ Decentně, avšak zřetelně, se zde přitom vymezil proti Panaitescovou přístupu k překladu usilujícímu o maximální doslovnost a přesnost výrazu, bez ohledu na estetické či literární kvality překladu.³⁰ Kriticky se Mihály vyjádřil rovněž k samotnému vydání textů (ačkoliv jej oceňoval), kde Panaitescu ve snaze o co nejjednodušší čitelnost rozepisoval nadřádkové znaky a doplňoval jery, čímž se hodnota vydání z pohledu filologů snížila. I proto Mihály navrhoval vytvoření filologicky více zaměřeného vydání.³¹ Avšak sám tyto své názory zrealizoval v konkrétní podobě až nedlouho před svou smrtí, a to „pouze“ novým vydáním *Anonymního letopisu*.³² Podobně polovičatě skončily i jeho pokusy o teoretické uchopení problematiky ve studii *Stará rumunská historiografie ve vztahu k historiografii byzantské a slovanské*, publikovanou shodou okolností ve stejném roce, jako výše zmíněná antologie rumunské literatury.³³ Přes cenný úvod, kde autor pečlivě vypočítává veškerou byzantskou a jihoslovanskou produkci historiografického charakteru rukopisně dochovanou ve Valašsku a Moldávii, je okruh problémů, jejichž možná východiska se snaží nastínit, zcela tradiční: vznik rumunské historiografie, konkrétní vztahy jednotlivých letopisů vycházejících z *Kroniky Štěpána Velikého*, textologický vztah mezi prvním rumunsko-jazyčným historiografickým textem, *Kronikou Mihaila Moxey* z roku 1620, a *Anonymní bulharskou kronikou* a již mnohokrát předtím provedené mechanické vypočítávání jednotlivých děl. I přes některé cenné postřehy tak snaha nabídnout k dosavadní tradici alternativní přístup opět zůstala na půli cesty.

Na skutečně nový a neotřelý přístup si moldavská církevně slovanská historiografie musela počkat dal-

²⁹ MIHÁILĂ, Gheorghe – ZAMFIRESCU, Dan. *Literatura română veche I*. București, 1969.

³⁰ *Ibidem*, s. 171.

³¹ MIHÁILĂ, Gheorghe. Istoriografia românească veche (sec. al XV-lea începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și slavă. In *Romanoslavica*, roč. 15, 1967, s. 175.

³² *Idem*. „Letopisețul de când s-a început Țara Moldovei“ – *Letopisețul lui Ștefan cel Mare*. București, 2006.

³³ MIHÁILĂ, Gheorghe. Istoriografia românească veche (sec. al XV-lea începutul sec. al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină i slavă. In *Romanoslavica*, roč. 15, 1967, s. 157–202.

²⁸ *Ibidem*, s. 188–193.

ších patnáct let, kdy se jí ho však dostalo na rumunské poměry měrou vrchovatou.

První z nich představil roku 1984 ve své monografii *Literatura română în epoca Renăşterii* přední rumunský slavista Dan Horia Mazilu (1943–2008). Ten si ve své práci vytyčil za cíl představit starou rumunskou literaturu (tj. valašskou i moldavskou) jako integrální součást autorem deklarované „východní renesance“ a napravit tak její obraz jako literatury zůstávající za svými západními protějšky.³⁴ Hlavním zdrojem mu při této snaze byly práce sovětských badatelů Dmitrije Lichačeva a Ivana Golesnišova-Kutuzova. Především Lichačev vypracoval teorii, která ve východní a jihovýchodní Evropě 14.–15. století předpokládala existenci tzv. „prerenešance“, tj. stavu, který měl renesanci předcházet, ale sám jí ještě nebyl (jako podobný příklad v katolickém světě uvádí Lichačev italskou pozdní gotiku).³⁵ Inspirace těmito myšlenkami nebyla vlastní pouze Mazilovi, populární byla (a místy dodnes je) např. i v prostředí bulharském.³⁶ Lichačev pojem „prerenešance“ chápal jako nahrazení pojmu „palaiologovská renesance“, který je užíván jako pojem pro duchovní a umělecké vzepjetí Byzance v posledním období její existence, které se významně projevilo v i ostatních pravoslavných státech ve všech sférách jejich kultury. V literatuře se tyto nové impulzy, spojené v případě jihoslovanských států především s působením athonských mnichů a následovníků hěsychastického hnutí, projevily nejvíce v hagiografii a panegyrice, a to především zvýšenou rétoričností, zdobností a celkově větší komplexností textu. Větší pozornosti se dostávalo jevům jako příroda, vnitřní život jedince, avšak (jak i sám Lichačev podotýká), stále zcela v tradicích středověkého náboženského života a myšlení.³⁷

³⁴ MAZILU, Dan Horia. *Literatura română în epoca Renăşterii*. Bucureşti, 1984, s. 10–14.

³⁵ LICHACHEV, Dmitrij. *Poetika staroruské literatury*. Praha, 1975, s. 36–39. Komplexnější pohled na autorovy představy o tomto pojmu viz LICHACHEV, Dmitrij. *Kultura Rusi vremeni Andreja Rubleva i Epifanija Premudrogo*. Moskva, 1962. Pro Mazilovo vnímání Lichačevova díla je příznačné, že když jej Mazilu přeložil do rumunštiny, místo původního názvu dal dílu raději název vlastní – „*Ruská přednerenešance*“ (*Prereneş-terea rusă*).

³⁶ Podstatně stručnější, avšak podobný pokus, jaký učinil Mazilu viz např. KOCEV, Nikolaj. Tärnovska knižovna škola v konteksta na kulturnija kipež vāv Vizantija i na zapad prez XIV vek. In *Tärnovska knižovna škola. Tom 4*. Sofija, 1984, s. 278–294. Projevy těchto idejí v oblasti bulharské středověké miniatury a jejich kritiku viz TALEV, Ilija. *Bälgarski predrenesans: Mitove i realnost*. Sofija, 2005.

³⁷ LICHACHEV, Dmitrij. *Kultura Rusi vremeni Andreja Rubleva i Epifanija Premudrogo*. Moskva, 1962, s. 161–162.

Jakkoliv je ovšem chápání těchto jevů jako jakéhosi podhoubí pro eventuální nástup renesance, alespoň podobné oné „velké“ renesanci, kterou zažil katolický svět, přinejmenším diskutabilní, je důležité podotknout, že Lichačev ideu samotné existence „západní“ renesance v Rusku i jinde v pravoslavném světě odmítal. Upozorňoval, že na základě nejruznějších okolností, od tíživé vnější situace přes nejruznější vnitřní faktory se vývoj pravoslavných zemí ubral jinudy.³⁸ To ovšem Dana Horiu Mazila od jeho úmyslu neodradilo a tak se pokusil dokázat, že ve Valašsku a Moldavsku v 16. století skutečně existovalo renesanční myšlení, stavící do středu pozornosti lidskou individualitu, obdivující antiku a antickou filosofii a komplexně se projevující jak v literatuře, tak ve výtvarném umění.

Tento vpravdě revoluční myšlenkový kvas dokládá dohromady na pěti literárních dílech. Ve Valašsku jimi měly být *Ponaučení Neagoe Basaraba jeho synu Teodosiovi* a *Život patriarchy Nikona*, zatímco v Moldávii jsou za příklad dávány právě Makariova, Evtimiova a Azariova kronika. Pozoruhodný je již způsob, jakým autor dokládá renesanční prostředí, jež mělo panovat na dvoře knížete Petra Rareše (1527–1538, 1541–1546) a jeho následovníků a podnítit tvorbu těchto kronik. V případě výtvarného umění se opírá především o přítomnost místních nekanonických témat ve freskových cyklech některých moldavských klášterů a o eventuální celkovou podřízenost ikonografické koncepce v těchto kláštřích politické koncepci Petra Rareše. Kromě této teorie se Mazilu opírá o argument, že obchodní výměna a dlouhodobé sousedské kontakty Moldávie se Sedmihradskem a Polskem musely mít za následek i přenos renesančních myšlenek. Množství příkladů, jako minimální vliv Mongolska na ruské písemnictví či Osmanské říše na jihoslovanské, ukazuje, že takové sousedství samo o sobě výměnu myšlenek či literární kontakty nezaručuje. Mazilu tento problém bohužel zcela ignoruje a ani se nesnaží v tomto směru svojí tezi nějak argumentačně podpořit. Obdiv k antické filosofii a přítomnost renesančních myšlenek na dvoře Petra Rareše pak dokládá na *Velkém prosebném listu*, díle pozoruhodné osobnosti pravoslavného světa 16. století, Ivana Pěresvětova, kde Petr Rareš vystupuje jakožto zprostředkovatel ponaučení pro cara Ivana IV.³⁹ Třebaže Mazilu připouští, že Rarešova slova v díle ruského autora jsou spíše literárním konstruktem, přesto je pokládá za

³⁸ *Ibidem*, s. 170.

³⁹ In ZIMIN, Aleksandr. *Sočinenija Ivana Peresvetova*. Moskva – Leningrad, 1956, s. 170–184.

důkaz existence bohatého intelektuálního života na moldavském dvoře, aniž by přidal další svědectví.⁴⁰ Veškeré význačné osoby té doby, ať už v oblasti umělecké či literární, považuje bez vyjádření jakýchkoliv pochyb za renesanční.

Podobný přístup bohužel provází i analýzu Makariovy kroniky, jež má být předním renesančním dílem Moldávie. To se snaží Mazilu doložit přítomností „renesančních“ prvků, jakými mají být rétoričnost, psychologizace postav, přítomnost autora v díle a omezení „božího vlivu“ na dějiny.⁴¹ Ona „rétoričnost“ a „psychologizace“ však již byla o téměř dvě staletí dříve přítomna v dílech bulharských, srbských a ruských hěsychastů (kde tyto vlastnosti koneckonců i sám Mazilu zmiňuje). Přítomnost autora přímo v dějinném vyprávění (tedy i mimo předmluvu) je bezpochyby prvkem zajímavým, avšak jen těžko je možné považovat jej samo o sobě za „renesanční“ prvek. Omezení „božského“ vlivu pak autor dokládá na Makariově úvaze o náhlých změnách osudu (pasáž částečně vypůjčená z Manassa), jejichž příkladem má být osud, jaký Bůh připravil Jovovi.⁴² Mazilu svůj názor o revolučnosti takového jednání odůvodňuje tím, že zde chybí přítomnost dábla, jako původce machinací.⁴³ Nezamýšlí se již nad tím, proč by tomu tak mohlo být a zda nepřítomnost dábla nemá souvislost (kromě převzetí úvodní pasáže z textu kroniky Konstantina Manassa) se samotným Jovovým příběhem, kde Jovovu víru podrobuje tvrdým zkouškám právě bůh. Nepřemýšlí nad ústředním motivem utrpení spravedlivého, které se Makarij snaží vztáhnout na úděl Petra Rareše během jeho sesazení z trůnu. Mazilu se stal obětí svého konceptu rumunské renesanční literatury, jemuž podřídil veškerý výběr fakt a interpretaci textů, včetně moldavských církevněslavanských kronik. Díky tomu má jeho monografie, přes autorův široký záběr a erudici, z dnešního pohledu hodnotu pouze jako doklad myšlení o literatuře v jeho době, zatímco pro poznání samotných kronik a literárního prostředí, v němž vznikly, nemá přes veškeré autorovo úsilí prakticky žádný význam.

Dalším pokusem o komplexnější pohled na kronikařskou tvorbu vzešel z pera předního rumunského historika umění, Sorina Uley. Ten se v obsáhlé stu-

dii pokusil o komplexní vykreslení biskupa Makaria (autora *Makariovy kroniky*) jako klíčové osobnosti své doby, která svými pevnými hěsychastickými názory výrazně ovlivnila kulturu (jak písemnou, tak výtvarnou) a myšlenkový svět tehdejší Moldávie.⁴⁴ V rámci toho se nevyhnul ani rozboru samotné Makariovy kroniky, kterou hodnotí především z hlediska literárního. Na rozdíl od svých předchůdců se však v tomto směru neomezil pouze na to, aby poukázal na Makariovo rozsáhlé kompilování z Manassa, nýbrž, inspirován pracemi Jacimirského a Lichačeva, hledá základ Makariova literárního stylu v jihoslovanské hěsychastické tradici 14. a 15. století. Ten byl charakteristický oproti minulosti zvýšenou rétoričností, stylistickou složitostí a celkově mnohem větším důrazem na formu. Bohužel, i přes přínosnost těchto postřehů, se autor nakonec spokojil s obecnými proklamacemi a několika málo krátkými příklady a dál už svoji teorii nerozvedl. Sloužila mu totiž pouze k potvrzení Makariových hěsychastických idejí a k jeho teorii o klíčovém postavení tohoto biskupa v politických i kulturních dějinách Moldávie poloviny 16. století, již ve své studii prosazuje. Ta je bohužel postavena na základě dosti volné interpretace některých moldavských freskových cyklů⁴⁵ spolu s několika údaji Makariovy kroniky. Podnětné autorovy ideje a příklady týkající se kroniky samotné nebyly dále rozvíjeny a zůstaly pouze na úrovni doporučení, kterým směrem by se měl výzkum moldavských kronik v budoucnu ubírat. I to však zůstalo nevyšlyšeno.

Krise současného bádání a jeho vyhlídky do budoucna

Velké, a nutno říci, že nepřilíš úspěšné pokusy Dana Horii Mazila a Sorina Uley představovaly onu příslovečnou labuť píseň rumunských snah a jakékoliv hlubší uchopení kronik. Po divokých politických proměnách konce 80. a začátku 90. let 20. století došlo v Rumunsku k faktickému rozkladu paleoslavistických studií. Staroslověnština postupně vymizela z učebních osnov vysokoškolských oborů a na rozdíl od rumunské vědy jako celku zde nedošlo k žádnému zlepšení ani poté, co se situace v postkomunistickém Rumunsku přeci jen stabilizovala. Její znalost zůstala omezena pouze na úzkou skupinu historiků, pro které je stále práce s originálními texty

⁴⁰ MAZILU, Dan Horia. *Literatura română în epoca Renașterii*. București, 1984, s. 270–272.

⁴¹ *Ibidem*, s. 294–304.

⁴² Viz PANAITESCU, Petre. *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*. București, 1959, s. 84.

⁴³ MAZILU, Dan Horia. *Literatura română în epoca Renașterii*. București, 1984, s. 297.

⁴⁴ ULEA, Sorin. O suprinzătoare persoană a Evului mediu românesc: cronicarul Makarie. In *Studii și cercetări de istoria artei: Seria artă plastică*, 32, 1985, s. 14–48.

⁴⁵ Jedná se o fresky z chrámu sv. Dimitrije v Hârlău, chrámu Dobrovackého kláštera, chrámu sv. Mikuláše v Rašce (město Râșcă v sv. Rumunsku), freskový cyklus v průchodu vchodové věže kláštera Neamț, a o fresky v kapli Bistrického kláštera.

listin nezbytná, a několika málo badatelů pokračujících ve vydávání listin a katalogů církevněslovan-
ských rukopisů. Moldavské církevněslovan-
ské kroniky jsou opět zcela degradovány na pozitivistický
historický pramen, který je pouze zdrojem fakt, poj-
mů a chronologických údajů.

O současném úpadku výzkumu tohoto typu kro-
nik v rumunskojazyčném prostředí svědčí mimo
jiné i disertace moldavské badatelky Eleny Cartalea-
nu, obhájená roku 2011 v Kišiněvě.⁴⁶ Autorka se v ní
pokoušela prozkoumat problematiku literárního hrdi-
ny a hrdinství v rámci Makariovy, Eftimiovy a Aza-
rioovy kroniky. Při pokusu o bezesporu inovativní li-
terární pojetí z hlediska širšího kontextu evropských
středověkých literatur se bohužel dopustila zcela zá-
sadního pomnutí lokálního prostředí, v němž dané
texty vznikly. Nepovažovala za nutné naučit se ale-
spň základy církevní slovanštiny a při své analýze
prakticky nepoužila ani jiné texty z prostředí círke-
vněslovan-
ských literatur.⁴⁷ Autorčino vnímání kronik
v rámci západoevropského literárního kánonu je tak
značně problematické především s ohledem na to, že
prostředí, ze kterého jí zkoumané texty vychází, je
zcela odlišné. I přes některé zajímavé postřehy a cel-
kově vyšší hodnotu, než jakou disponuje např. práce
Mazilova, tak autorka demonstruje spíše naprosté
nepochopení, kterého se i v této době moldavským
církevněslovan-
ským kronikám dostává.

Máme-li shrnout naše poznatky o výzkumu mol-
davských církevněslovan-
ských kronik za minulých
více než sto let, obraz, který tím vytvoříme, je pomě-
rně neradostný. Od úvodních analýz Ioana Bogdana,
které sice byly (vcelku pochopitelně) poněkud dobo-
vě zatížené, avšak obsahově objemné a poskytující so-
lidní základ pro další bádání, je pokrok ve výzkumu
kronik vcelku marginální. Žádný další rumunský
badatel si tyto kroniky neurčil jako středobod svého
bádání. Záběr předních rumunských paleoslavi-
stů byl vždy příliš široký, zcela zde chybějí badatelé
dlouhodobě se věnující jednomu konkrétnímu té-
matu. Díky této badatelské roztržštěnosti se tak i ti
nejlepší z nich omezili v případě těchto kronik pou-
ze na po hříchu povrchní analýzy, zabývající se stále
stejným a omezeným sortimentem problémů, jimiž
se (v tomto případě však zcela pochopitelně) zabý-
val už Bogdan. Díky své jazykové nedostupnosti pro

velkou část rumunských literárních vědců stojí tyto
kroniky stále mimo okruh bádání standardní ru-
munské literární vědy. Důraz na jejich chápání jako
čistě faktografických pramenů, kladený již Bogda-
nem, zůstává dodnes hlavním rysem většiny pokusů
moldavské kronikářství badatelsky uchopit. Pokud
se badatelé jako Dan Horia Mazilu a Sorin Ulea po-
koušeli o komplexnější přístup, činili tak bohužel
především se zájmem o podpoření svých „velkých“
konceptů, jimž byl jejich výklad uzpůsoben. Vzhle-
dem k úpadku paleoslavistiky a znalosti církevněslo-
van-
ského jazyka vůbec v rumunském akademickém
prostředí lze bohužel těžko předpokládat, že se tento
stav v nejbližší budoucnosti nějak zásadně změní.
Pro české prostředí může být osud moldavských cír-
kevněslovan-
ských kronik varováním, do jakého stavu
se může v určitých oblastech věda dostat, pokud
rezignuje na studium určitých děl, jevů, či fenomé-
nu se znalostí širší pramenné základny, nezaměřené
pouze na „originální“ díla a studované v jejich pů-
vodním jazyce.

Literatura

- BOGDAN, Ioan.** *Cronice inedite atingătoare de istoria Romînilor.* București, 1895.
- BOGDAN, Ioan.** *Insemnătatea studiilor slave pentru Romîni.* București, 1894.
- BOGDAN, Ioan.** *Letopiseșul lui Azarie.* București, 1905.
- BOGDAN, Ioan.** *Scrieri alese.* București, 1968.
- BOGDAN, Ioan.** *Vechile cronici Moldovenesci înainte de Urechîă.* București, 1891.
- BOŽILOV, Ivan.** *Sedem etjuda po srednovekovna istorija.* София, 1995.
- CARTALEANU, Elena.** *Eroul și eroismul în cronografia moldovenească din secolul XVI. Teza de doctor în filologie.* Chișinău, 2009.
- CARTOJAN, Nicolae.** *Istoria literaturii române vechi.* București, 1982.
- CĂLINESCU, George.** *Istoria literaturii române: compendiu.* București - Chișinău, 2001.
- CIOBANU, Ștefan.** *Istoria literaturii române vechi.* Ediție îngrijită. București, 1989.
- IKONNIKOV, Vladimir.** *Opyt russoj istorijografii.* Tom 1–2, 1891, 1908.
- JACIMIRSKIJ, Aleksandr.** *Grigorij Camblak: Očerk jeho žizni.* Sankt Peterburg, 1904.
- JACIMIRSKIJ, Aleksandr.** *Romanskij mitropolit Makarij. Žurnal ministerstva narodnogo prosvěštenija,* 5, XXI. Sankt Peterburg, 1909, s. 135–166.

⁴⁶ CARTALEANU, Elena. *Eroul și eroismul în cronografia moldovenească din secolul XVI. Teza de doctor în filologie.* Chișinău, 2009.

⁴⁷ Autorka sama deklaruje, že pracovala pouze s rumunskými překlady. CARTALEANU, Elena. *Eroul și eroismul în cronografia moldovenească din secolul XVI. Teza de doctor în filologie.* Chișinău, 2009, s. 17.

- KAJMAKAMOVA**, Milijana. *Bălgarska srednovekovna istoriopsis (ot kraja na VII do pārvata četvārt na XV vek)*. Sofija, 1990.
- KOCEV**, Nikolaj. Tārnovska knižovna škola v konteksta na kulturnija kipež vāv Vizantija i na zapad prez XIV vek. In *Tārnovska knižovna škola. Tom 4*. Sofija, 1984, s. 278–294.
- MAZILU**, Dan Horia. *Literatura romānā in epoca Renașterii*. București, 1984.
- MIHAILĀ**, Gheorghe. *Istoriografia romāneascā veche (sec. al xv-lea inceputul sec. al XVII-lea) in raport cu istoriografia bizantinā și slavā*. In *Romanoslavica*, roč. 15, 1967, s. 157–202.
- MIHAILĀ**, Gheorghe. „*Letopiseșul de cānd s-a inceput Ţara Moldovei– Letopiseșul lui Ștefan cel Mare*”. București, 2006.
- MIHAILĀ**, Gheorghe, ZAMFIRESCU, Dan. *Literatura romānā veche I*. București, 1969.
- LICHAČEV**, Dmitrij. *Kultura Rusi vremena Andreja Rubleva i Epifanija Premudrogo*. Moskva, 1962.
- LICHAČEV**, Dmitrij. *Poetika staroruskē literatury*. Praha, 1975.
- PANAITESCU**, Petre. Inceputurile istoriografiei in Tara Romāneascā, In *Studii și materiale de istorie medie*, roč. V, 1962, s. 195–225.
- PANAITESCU**, Petre. *Inceputurile și biruința scrisului in limba romānā*. București, 1965.
- PANAITESCU**, Petre. *Cronicile slavo-romane din secolele XV–XVI publicate de Ioan Bogdan*. Burucești, 1959.
- PIKIO**, Rikardo. *Pravoslavnoto slavjanstvo i starobălgarskata literatura*. Sofija, 1993.
- STANČEV**, Krasimir. *Stilistika i žanrove na starobălgarskata literatura*. Sofija, 1982.
- STOJANOVIČ**, Ljubomir. *Stari srpski rodoslovi i letopisi*. Sremski Karlovci, 1927.
- TALEV**, Ilija. *Bălgarski predrenesans: Mitove i realnost*. Sofija, 2005.
- ULEA**, Sorin. O suprinzătoare persoane a Evului mediu romānesc: cronicarul Makarie. In *Studii și cercetări de istoria artei: Seria artă plastică*, roč. 32, 1985, s. 14–48.
- WEINGART**, Miloš. *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské*. Bratislava, 1922.
- WEINGART**, Miloš. O podstatě slovanské filologie. In *Sborník prací Filozofické fakulty university Komenského v Bratislave*, roč. II, č. 26, s. 591–605.
- ZIMIN**, Aleksandr. *Sočinenija Ivana Peresvetova*. Moskva – Leningrad, 1956.

SUMMARY & KEYWORDS

Between Incomprehension and Scorn: The Moldavian Church Slavonic Chronicles through the Eyes of Romanian Science

This paper's aim is to acquaint the reader with the history of research on the Moldovan chronicles in the Church Slavonic language (remarkable literary works of the 15th–16th century) in Romania. The analysis is focused on the unsatisfactory state of current research into these chronicles, and on its genesis and causes. The research dates back to the 19th century, when modern Romanian historiography and Slavic and literary studies were founded. Special attention is paid to the work of Ioan Bogdan, the first publisher of these chronicles. His influence on the next generation of Romanian researchers and the ways in which they attempted to move beyond his conclusions, thinking, and analytical methods are also analysed. The overall failure of these Romanian scholars' efforts is a key reason for the unfavourable assessment of the current state of research and its need for substantial improvement.

► historiography, Romania, Moldavia, chronicle, Church Slavonic, Ioan Bogdan

Cílem této práce je seznámit čtenáře se vývojem výzkumu moldavských církevněslovanských kronik (nepřiliš známých literárních děl 15.–16. století) v Rumunsku. Analyzován je nepřiliš uspokojivý současný stav tohoto výzkumu a především jeho geneze a příčiny. Ty sahají až do 19. století, kdy se utvářely moderní rumunská historiografie, slavistika a literární věda. Podrobně je sledováno působení prvního vydavatele kronik, Ioana Bogdana, jeho vliv na další generace rumunských badatelů a způsoby, jakými se tyto badatelé Bogdanovy závěry, okruhy a způsoby analýzy pokoušeli překonat. Popis a zdůvodnění neúspěchu těchto snah pak formují argumenty, na jejichž základě jsou vyjádřeny nepřiliš příznivé zhodnocení rumunského výzkumu kronik a nutnost jeho výrazné proměny.

► historiografie, Rumunsko, Moldávie, kronika, církevní slovanština, Ioan Bogdan